

Lidia B. Sudakiewicz

Sposoby germanizacji nazwisk
mieszkańców Złotowa i okolic

Przedmiotem opracowania są zniemczone nazwiska mieszkańców Złotowa (koło Piły) i okolic. Pojęcie okolica dotyczy wsi, które wraz z miastem Złotowem tworzyły dwie najstarsze, przylegające do siebie parafie: złotowską i zakrzewską. Na przestrzeni wieków granice obu parafii ulegały zmianom, przejściowo stanowiły też one jedną parafię – złotowską¹. W okresie objętym badaniami w ich skład wchodziły wsie: Błękwit, Buczek Wielki, Dzierżążno, Głomsk, Grudna, Górzna, Kiełpin, Klukowo, Kujan, Lipka, Łąkie, Osowo, Potulice, Prochy, Radawnica, Stara Wiśniewka, Stare Dzierżążno, Stawnica, Stołuńsko, Śmiardowo Złotowskie, Święta, Wąsosz, Wersk, Zakrzewo i Zalesie.

Wykorzystany w artykule materiał antroponimiczny pochodzi z liczącego 3605 haseł *Słownika nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic* (Sudakiewicz 2003b), który został opracowany na podstawie ok. 25 tys. poświadczeń wydobytych ze źródeł mieszczących się w szerokim okresie czasowym: od 2. połowy XVI do 2. połowy XIX wieku. Tak szerokie ramy czasowe badań uwarunkowane zostały stanem zachowanych materiałów źródłowych i wydarzeniami historycznymi, które znalazły odbicie w kształtowaniu się struktury narodowościowej ziemi złotowskiej.

Do opracowania *Słownika nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic* wykorzystano ogółem 54 źródła rękopiśmienne (skatalogowane i nieskatalogowane) oraz 6 wydanych drukiem. Były to głównie rękopiśmienne księgi chrztów, małżeństw i zgonów oraz inwentarze kościelne parafii złotowskiej i zakrzewskiej, a także *acta relationes* (ze zbioru *Akt Grodzkich*

¹ Zagadnienie to jest szerzej omówione m.in. w pracach: Szafran 1961 – tu zob. mapy: *Sieć osadnicza Krajny około 1580 roku*, *Sieć osadnicza Krajny około 1772 roku*, Popielas-Szultka, Szultka 1974: 10-11.

Nakielskich w Archiwum Miasta Poznania), poniemieckie akta z zespołu *Akta miasta Złotowa* w Archiwum Państwowym w Koszalinie², wizytacje kościelne, rejestry poborowe, spisy właścicieli ziemskich.

Ekscerpcja tak bogatego materiału źródłowego umożliwiła wydobycie obfitego i różnorodnego materiału antroponimicznego, zaś jego analiza pozwoliła na dostrzeżenie i wyodrębnienie zjawisk językowych charakterystycznych dla badanego terenu. Opracowanie niniejsze nie ma charakteru słownikowego, dlatego próbę ukazania różnorodnych sposobów niemczenia nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic ujęto w formę krótkich wniosków zilustrowanych materiałem antroponimicznym. Ze względu na szczupłość miejsca, po nazwie zgermanizowanej, podano w nawiasie jedynie odsyłacz do polskiej nazwy osobowej ujętej w *Słowniku nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic*.

Warto też przypomnieć, iż sposoby germanizacji nazwisk polskich oraz nazwiska zmienione były już kilkakrotnie przedmiotem zainteresowania językoznawców, tymi zagadnieniami zajmowali się między innymi: M. Biolik, H. Borek, E. Breza, B. Czopek-Kopciuch, H. Górnowicz i B. Kreja³.

Analizując antroponimy z terenu ziemi złotowskiej, zauważyć można hybrydy polsko-niemieckie, utworzone głównie od polskich nazw osobowych (n.o.), do których dodano niemieckie końcówki lub formanty albo człon *-mann* (por. niem. ap. *Mann* 'mężczyzna, człowiek').

Do hybryd polsko-niemieckich należą następujące nazwiska:

Radtke (: *Ratka*), *Banke* (: *Benek*), *Barke* (: *Barek*), *Belke* (: *Białek*), *Belte* (: *Belta*), *Blizner* (: *Blizna*), *Bolke* (: *Bolek*), *Borcke* (: *Borek*), *Bunger* (: *Bonik* // *Bunik*), *Busse* (: *Busz*), *Bügalcke* (: *Biegalek*), *Byger* (: *Bieg*), *Bynie* (: *Bienia*), *Celman* (: *Żel*), *Cuder* (: *Sud* a. *Cud*), *Culman* (: *Suł*), *Czaszke* (: *Czaszka*), *Dalke* (: *Dalek*), *Dame* (: *Dam*), *Domke* (: *Domek*), *Dysier* (: *Dys*, *Dyś*), *Fanke* (: *Wanek*), *Fenzke* (: *Więcek*), *Fokke* (: *Foka*), *Friskie* (: *Fryzek*), *Galle* (: *Gala*), *Gappe* (: *Gapa*), *Gaschke* (: *Gaszka*), *Gerde* (: *Gerda*), *Griebe* (: *Grzyb*), *Gruber* (: *Gruby*), *Henke* (: *Henek*), *Huke* (: *Huk*), *Hunke* (: *Hunek*), *Janke* (: *Janek*), *Jaske* (: *Jasiek*), *Klimke* (: *Klimek*), *Kluske* (: *Kluska*), *Konde* (: *Konda*), *Koskie* (: *Kosek*), *Kotke* (: *Kotek*), *Kozelke* (: *Kozielek*), *Krose* (: *Krasa*), *Kucman* (: *Kuc*), *Kuller*

² Wykaz źródeł wraz z ich szczegółowym opisem i sygnaturami (tylko w odniesieniu do źródeł skatalogowanych) znajduje się w rozdz. *Archiwalia złotowskie i inne materiały źródłowe. Stan zasobów archiwalnych, zakres i sposób ich wykorzystania* (Sudakiewicz 2003b: 18-30).

³ Zob. Bibliografia.

(: *Kula*), *Kuzler* (: *Koziel*), *Laser* (: *Las*), *Lenkier* (: *Lenek* a. *Łęk*), *Loeske* (: *Lasek*), *Lutke* (: *Lutek*), *Mahlke* (: *Małek*), *Maszke* (: *Maszek*), *Meszkie* (: *Mieszka*), *Mile* (: *Miła* // *Mila*), *Milke* (: *Milek*), *Mitelke* (: *Mitelka*), *Mitkie* (: *Mitka*), *Myszkie* (: *Myszka*), *Myzier*, *Misier* (: *Miś*), *Nigman* (: *Niga*, *Nyga*), *Olcher* (: *Olcha*), *Panke* (: *Panek*), *Paske* (: *Paszek*), *Patner* (: *Pat(ek)*), *Patzer* (: *Pac*), *Penke* (: *Pęka*), *Piche* (: *Piech*), *Pietzner* (: *Piec*), *Pisale* (: *Pisala*), *Pope* (: *Popa*), *Priewe* (: *Prywa*), *Pyczman* (: *Picz(a)*), *Pyszke* (: *Pyszka*), *Regenke* (: *Regenka*), *Reglier* (: *Regel*), *Reskie* (: *Reszek*), *Retzke* (: *Reczek*), *Rhode* (: *Roda*), *Sülke* (: *Sulek*), *Sejrafe* (: *Seraf*), *Sikorcke* (: *Sikorka*), *Silke* (: *Sylek*), *Slezner* (: *Ślaz*), *Staszkie* (: *Staszek*), *Syrowke* (: *Syrówka*), *Szatner* (: *Szata*), *Tenger* (: *Tęgi*), *Teschke* (: *Cieszka*), *Tomke* (: *Tomek*), *Tysman* (: *Ciesz*), *Ukier* (: *Huk*), *Wahner* (: *Wan*), *Woder* (: *Woda*), *Wojman* (: *Woj*), *Wrzyde* (: *Wrzod*), *Zdrenke* (: *Zdrenka*), *Zencke* (: *Zięciek*), *Zutherer* (: *Cuder*).

Rozpatrując strukturę wymienionych formacji hybrydalnych, można dostrzec, że do ich utworzenia wykorzystano zaledwie trzy niemieckie wykładniki: *-e*, *-ke*, *-er* (i pochodne) oraz wspomniany człon *-mann*.

Najbardziej produktywna w polsko-niemieckich nazwiskach hybrydalnych okazała się niemiecka końcówka *-e*. Pojawiła się ona w trzydziestu czterech antroponimach:

Badtke, *Belte*, *Busse*, *Bynie*, *Czaszke*, *Fokke*, *Galle*, *Gappe*, *Gaschke*, *Gerde*, *Griebe*, *Huke*, *Kluske*, *Konde*, *Krose*, *Meszkie*, *Mile*, *Mitelke*, *Mitkie*, *Myszkie*, *Penke*, *Piche*, *Pisale*, *Pope*, *Priewe*, *Pyszke*, *Regenke*, *Rhode*, *Sejrafe*, *Sikorcke*, *Syrowke*, *Teschke*, *Wrzyde*, *Zdrenke*.

Podobnie produktywne były sufiksy:

formant *-ke* wystąpił w trzydziestu nazwiskach:

Barke, *Belke*, *Bolke*, *Borcke*, *Bügalcke*, *Fanke*, *Fenzke*, *Friskie*, *Henke*, *Hunke*, *Janke*, *Jaske*, *Klimke*, *Koskie*, *Kotke*, *Kozelke*, *Loeske*, *Lutke*, *Mahlke*, *Maszke*, *Milke*, *Panke*, *Paske*, *Reskie*, *Retzke*, *Sülke*, *Silke*, *Staszkie*, *Tomke*, *Zencke*;

a formant *-er* (i rozszerzone: *-ner*, *-ert*) w dwudziestu trzech:

Blizner, *Bunger*, *Byger*, *Cuder*, *Dysier*, *Gruber*, *Kuller*, *Kuzler*, *Laser*, *Lenkier*, *Myzier*, *Patner*, *Patzer*, *Pietzner*, *Pisier*, *Reglier*, *Slezner*, *Szatner*, *Tenger*, *Ukier*, *Wahner*, *Woder*, *Zutherer*.

Człon *-mann* został odnotowany tylko w siedmiu polsko-niemieckich nazwiskach hybrydalnych: *Celman*, *Culman*, *Kucman*, *Nigmann*, *Pyczman*, *Tysman*, *Wojman*.

Produktywność wymienionych wyżej wykładników związana jest ściśle z procesem germanizacji polskich nazw osobowych. Polskie nazwy

osobowe były dostosowywane do niemieckiego systemu gramatycznego w różnorodny sposób. Jednak najczęściej pojawiała się germanizacja morfologiczna i fonetyczno-graficzna.

W zakresie germanizacji morfologicznej nazwisk polskich zaobserwować da się kilka zjawisk:

1) najczęstszym sposobem germanizacji morfologicznej nazwisk polskich jest zastąpienie polskiego sufiksu *-ek* dolnoniemieckim *-ke*; zabieg ten poświadczają liczne przykłady wśród nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic: *Bahrke*, *Barke* (: *Barek*), *Bolke* (: *Bolek*), *Benke* (: *Benek*), *Bügalcke* (: *Biegalek*), *Borcke* (: *Borek*), *Domke* (: *Domek*), *Friskie* (: *Fryzek*), *Henke*, *Hencke* (: *Henek*), *Hunke* (: *Hunek*), *Janke*, *Jahnke*, *Juhnke* (: *Janek*), *Jaske*, *Jeske* (: *Jasiek*), *Klimke* (: *Klimek*), *Koskie* (: *Kosek*), *Kotke*, *Kotkie*, *Kottke* (: *Kotek*), *Kozelke* (: *Kozielek*), *Loeske* (: *Lasek*), *Lutke* (: *Lutek*), *Mahlke* (: *Malek*), *Maszke* (: *Maszek*), *Milke* (: *Milek*), *Panke* (: *Panek*), *Paske* (: *Pas(z)ek*), *Reskie* (: *Reszek*), *Retzke*, *Retzkie* (: *Reczek*), *Sulke*, *Schülke*, *Szülke* (: *Sulek*), *Silke* (: *Sylek*), *Staszkie* (: *Staszek*), *Tomke*, *Thomke* (: *Tomek*), *Fanke* (: *Wanek*), *Fenzke* (: *Więcek*), *Zencke* (: *Zięciek*);

2) polskie nazwiska odaplatywne i odimienne zakończone samogłoską *-a* niemczono, zastępując tę samogłoskę niemieckim *-e*, czego poświadczeniem mogą być następujące nazwy osobowe: *Badtke* (: *Batka*), *Belte* (: *Belta*), *Belke*, *Boelke* (: *Belka*), *Bynie* (: *Bienia*), *Czaszke* (: *Czaszka*), *Fokke* (: *Foka*), *Galle* (: *Gala*), *Gappe* (: *Gapa*), *Gaszke* (: *Gaszka*), *Gerde* (: *Gerda*), *Kluske* (: *Kluska*), *Konde* (: *Konda*), *Krose* (: *Krasa*), *Meszkie* (: *Mieszka*), *Mile* (: *Miła* lub *Mila*), *Mitelke* (: *Mitelka*), *Mitkie* (: *Mitka*), *Myszkie* (: *Myszka*), *Penke* (: *Pęka*), *Pisale* (: *Pisała*), *Pope* (: *Popa*), *Priwe* (: *Prywa*), *Pyszke* (: *Pyszka*), *Regenke* (: *Regenka*), *Rhode* (: *Roda*), *Sikorcke* (: *Sikorka*), *Syrowke* (: *Syrówka*), *Teschke* (: *Cieszka*), *Zdrenke* (: *Zdrenka*);

3) nazwiska polskie zakończone spółgłoską niemczono za pomocą wtórnego wygłosowego *-e*, czemu mogło też sprzyjać omówione wyżej zjawisko substytucji polskiego wygłosowego *-a* przez niemieckie *-e*; proces ten ilustrują nazwiska takie, jak: *Busse* (: *Busz*), *Wrzyde* (: *Wrzod*), *Griebe* (: *Grzyb*), *Huke* (: *Huk*), *Piche* (: *Piech*), *Sejrafe* (: *Seraf*);

4) podobnie, czyli jako *-e*, Niemcy adaptowali końcówkowe *-i* lub *-y* w polskich przymiotnikowych nazwach osobowych; zjawisko to widoczne jest chociażby w nazwisku *Welke* (: *Wielki*);

5) nazwiska polskie niemczono też, wprowadzając niemiecki sufiks *-er* (lub jego formy rozszerzone: *-ner*, *-ert*);

Zabiegu tego dokonywano zapewne w sposób mechaniczny, ponieważ formant *-er* (oraz *-ner*, *-ert*) dodawano do nazwisk polskich różnego typu, najczęściej prymarnych, co ilustrują nazwiska takie, jak: *Blizner* (: *Blizna*), *Ukier* (: *Huk*), *Kuller* (: *Kula*), *Kuzler* (: *Kozieł*), *Laser* (: *Las*), *Myzier* (: *Miś*), *Pietzner* (: *Piec*), *Reglier* (: *Regel*), *Slezner* (: *Ślaz*), *Szatner* (: *Szata*), *Woder* (: *Woda*). Procesowi temu poddawano też polskie nazwiska o charakterze przymiotnikowym, zakończone na *-i* lub *-y*, poświadczeniem omawianego zjawiska są nazwiska: *Gruber* (: *Gruby*) i *Tenger* (: *Tęgi*). Równie często zabieg ten stosowano w odniesieniu do polskich nazwisk pochodzących od nazw osobowych o charakterze hipokorystycznym, stąd formy takie, jak: *Bunger* (: *Bonik // Bunik*), *Zutherer* (: *Cud albo Sud*), *Dysier* (: *Dys lub Dys*), *Lenkier* (: *Lenek*), *Patzer* (: *Pac*), *Patner* (: *Patek*), *Wahner* (: *Wan*).

6) kolejnym sposobem germanizacji morfologicznej nazwisk polskich było dodawanie do polskiego rdzenia niemieckiego członu *-mann*, na wzór niemieckich nazwisk złożonych. Zjawisko to dostrzec można w kilku nazwiskach: *Celman* (: *Żeł*), *Culman* (: *Suł*), *Kucman* (: *Kuc*), *Nigman* (: *Niga, Nyga*), *Pyczman* (: *Picz(a)*), *Tysman* (: *Ciesz*), *Wojman* (: *Woj*)⁴ (por. powyżej hybrydy polsko-niemieckie).

Język polski i język niemiecki charakteryzują różne systemy fonologiczno-fonetyczne i ortograficzno-graficzne, dlatego proces niemczenia nazwisk polskich jest szczególnie wyraźny na gruncie fonetyczno-graficznym. Zaobserwować tu można różnorodne zabiegi zmierzające do dostosowania polskich nazwisk do niemieckiego systemu językowego.

Fonologiczno-fonetyczne różnice między obu językami dostrzec można w procesach takich, jak:

1) podwajanie liter, ponieważ w języku niemieckim samogłoska przed pojedynczą spółgłoską jest długa, dlatego po polskich samogłoskach jasnych pojawia się geminata:

-ll-, np. *Borgull* (: *Borguł*), *Gall* (: *Gal*), *Galla* (: *Gała*), *Goll* (: *Gol*), *Gollnik* (: *Golnik*), *Gomulla* (: *Gomoła*), *Kachellek* (: *Kachelek*), *Kalla* (: *Kala*), *Killa* (: *Kiela*), *Kollodziej* (: *Kołodziej*), *Komoll* (: *Gomoł*), *Korpall* (: *Korpał*), *Kroll* (: *Król*), *Marcella* (: *Marcela*), *Mella* (: *Mela*), *Pesalla* (: *Pezala*), *Pisalla* (: *Pisala*), *Przybylla* (: *Przybyła*), *Pyzalla* (: *Pyzala*), *Rogall* (: *Rogał*), *Strahmull* (: *Stramuł*), *Szczella* (: *Strzela*), *Szmygell* (: *Śmigiel*), *Wojthall* (: *Wojtał*), *Wrubell* (: *Wróbel*);

-tt-, np. *Battyk* (: *Batyk*), *Borutta* (: *Boruta*), *Gnatt* (: *Gnat*), *Gniott* (: *Gniot*), *Grott* (: *Grot*), *Kabattek* (: *Kabatek*), *Kott* (: *Kot*), *Kottek*

⁴ Zob. szerzej w Breza 2001a: 33-41, Breza 2001b: 75-96.

(: *Kotek*), *Piechotta* (: *Piechota*), *Szott* (: *Szot*), *Szpott* (: *Szpot*), *Szpottek* (: *Szpotek*), *Wittek* (: *Witek*);

-ss-, np. *Guss* (: *Guz*), *Jenass* (: *Janas*), *Kloss* (: *Kłos*), *Russ* (: *Rus*);

-nn-, np. *Barann* (: *Baran*), *Lawrennz* (: *Lawrenc*), *Plenn* (: *Plen*), *Tonn* (: *Ton*), *Wojahnn* (: *Wojan*);

-pp-, np. *Gappe* (: *Gapa*), *Kieppa* (: *Kiepa*), *Kopp* (: *Kop*);

-ff-, np. *Gaffka* (: *Gawka*), *Kafftan* (: *Kaftan*), *Myclaff* (: *Myclaw*), *Suffka* (: *Sówka*);

-rr-, np. *Korrabski* (: *Korabski*), *Mirr* (: *Mir*), *Taterra* (: *Tatera*);

-gg-, np. *Niggaich* (: *Nigaich*);

-kk-, np. *Nikkel* (: *Nikiel*);

-mm-, np. *Dummaradzki* (: *Domaradzki*);

Należy tu także pisownia *k* przez *ck*, np. *Barwick* (: *Barwik*), *Broseck* (: *Broszek*), *Bindeck* (: *Bindek*), *Budnick* (: *Budnik*), *Bycka* (: *Byka*), *Fockke* (: *Foka*), *Kachelleck* (: *Kachelek*), *Klack* (: *Kłak*), *Locka* (: *Loka*), *Nickel* (: *Nikiel*), *Pickowski* (: *Pikowski*), *Rick* (: *Ryk*), *Sikorcke* (: *Sikorcka*), *Stachnick* (: *Stachnik*), *Wincka* (: *Winka*), *Witeck* (: *Witek*), *Zadeck* (: *Zadek*) i wstawianie tzw. „niemego” *h*, np. *Bahrke* (: *Barek*), *Bohn* (: *Bon*), *Dahlka* (: *Dalka*), *Grohn* (: *Gron*), *Jahnka* (: *Janka*), *Jahnke* (: *Janek*), *Lehman* (: *Leman*), *Mahlke* (: *Matek*), *Piehl* (: *Piel*), *Plehn* (: *Plen*), *Siehm* (: *Siem*), *Strahmull* (: *Stramuł*), *Wojahn* (: *Wojan*).

2) dodawanie litery *h* po spółgłoskach, co oddaje niemieckie spółgłoski przydechowe (aspirowane), np.

Borutha (: *Boruta*), *Ghbur* (: *Gbur*), *Gnath* (: *Gnat*), *Kieph* (: *Kiep*), *Manthei* (: *Mantej*), *Mathuszewski* (: *Matuszewski*), *Rathey* (: *Rataj*), *Rhode* (: *Roda*), *Sratha* (: *Srata*), *Szoth* (: *Szot*), *Thom* (: *Tom*), *Thomaszewski* (: *Tomaszewski*), *Thomke* (: *Tomek*), *Thonn* (: *Ton*), *Wojthal* (: *Wojtal*);

3) brak znaków diakrytycznych nad spółgłoskami miękkimi, ponieważ w języku niemieckim nie ma fonologicznej miękkości; zaznaczyć jednak trzeba, że i w polskich zapisach nie zawsze stawiano znaki diakrytyczne, tak jak np. w n.o. *Koscielny* (por. zapisy: *Maci Koscielny* [Zakrzewo] 1755 PI i *Jakub Koscielny* [Wiśniewka] 1781 PI).

Brak znaków diakrytycznych nad spółgłoskami miękkimi widoczny jest w zapisie wielu polskich nazwisk, np. *Belenski* (: *Bieleński*), *Błazynski* (: *Błażyński*), *Bonda* (: *Bońda*), *Boratynski* (: *Boratyński*), *Borowinski* (: *Borowiński*), *Bryznic* (: *Bryźnic*), *Brzezinski* (: *Brzeziński*), *Chudzinski* (: *Chudziński*), *Cichonski* (: *Cichoński*), *Czerwinski* (: *Czerwiński*), *Daszinski* (: *Daszyński*), *Duszinski* (: *Duszyński*), *Gensk* (: *Geśk*), *Gawendzinski* (: *Gawędziński*), *Goszczyński* (: *Goszczyński*), *Kalinski* (: *Kaliński*), *Kar-*

pinski (: *Karpiński*), *Kazmirek* (: *Kaźmirek*), *Koplinski* (: *Kopliński*), *Kosnik* (: *Kośnik*), *Kruszynski* (: *Kruszyński*), *Krzesnicki* (: *Krześnicki*), *Kubinski* (: *Kubiński*), *Kuczynski* (: *Kuczyński*), *Kunczyk* (: *Kuńczyk*), *Kwincinski* (: *Kwińciński*), *Lewinski* (: *Lewiński*), *Lipinski* (: *Lipiński*), *Lorenczyk* (: *Loreńczyk*), *Lubinski* (: *Lubiński*), *Labędz* (: *Łabędź*), *Marcinski* (: *Marciński*), *Mardynski* (: *Mardyński*), *Maskulinski* (: *Maskuliński*), *Masla* (: *Maśla*), *Mielinski* (: *Mieliński*), *Naftinski* (: *Naftyński*), *Noris* (: *Noryś*), *Oscynski* (: *Oszczyński*), *Palenski* (: *Paleński*), *Piska* (: *Piśka*), *Polenski* (: *Poleński*), *Prominski* (: *Promiński*), *Radolinski* (: *Radoliński*), *Rozynski* (: *Rożyński*), *Sabinski* (: *Sabiński*), *Smolinski* (: *Smoliński*), *Strasinski* (: *Strasiński*), *Szczepanski* (: *Szczepański*), *Smanda* (: *Szmańda*), *Smandek* (: *Szmańdek*), *Szwedzinski* (: *Szwedziński*), *Slesinski* (: *Ślesijski*), *Smetzyk* (: *Śmiecik*), *Smelsz* (: *Śmieusz*), *Swiercz* (: *Świercz*), *Swit* (: *Świt*), *Swerzenc* (: *Świerzęc*), *Tuszynski* (: *Tuszyński*), *Wilczynski* (: *Wilczyński*), *Wocka* (: *Woćka*).

4) niezaznaczanie miękkości spółgłosek zmiękczonej, z wyżej podanego powodu, np.

Balc (: *Bielec*), *Balk* (: *Białek*), *Banket* (: *Bankiet*), *Belenski* (: *Bieleński*), *Belok* (: *Bielok*), *Belorz* (: *Bielorz*), *Besk* (: *Bieszek*), *Beskal* (: *Bieszkał*), *Jaske* (: *Jasiek*), *Koepkin* (: *Kiepkín*), *Kozelke* (: *Kozielek*), *Mydka* (: *Mitka*), *Myr* (: *Mir*), *Myrka* (: *Mirka*), *Myzier* (: *Misier*), *Norischkewicz* (: *Noryskiewicz*), *Nytz* (: *Nic*), *Nyk* (: *Nik*), *Nykiel* (: *Nikiel*), *Perska* (: *Pierszka*), *Pyl* (: *Pil*), *Szmygell* (: *Śmigiel*), *Szpytalny* (: *Szpitalny*), *Wadzynski* (: *Wadziński*), *Waydzynski* (: *Wajdziński*), *Wycher* (: *Wicher*), *Wynkowski* (: *Winkowski*), *Wytek* (: *Witek*), *Wyniewski* (: *Winiewski*), *Zyminski* (: *Zimiński*);

5) mieszanie spółgłosek dźwięcznych z bezdźwięcznymi, ponieważ w niemiecku dźwięczność : bezdźwięczność nie stanowi opozycji fonologicznej, lecz mocna : słaba, stąd:

– *g* : *k*, np. *Kbur* (: *Gbur*), *Komol* (: *Gomoł*), *Krabuk* (: *Grabuk*), *Kracz* (: *Gracz*), *Kraczkowski* (: *Graczkowski*), *Krans* (: *Grans*), *Krzeszka* (: *Grzeszka*), *Gierchut* (: *Kierchut*), *Krzebała* (: *Grzebała*), *i k* : *g*, np. *Barwig* (: *Barwik*), *Bleg* (: *Blek*), *Jereg* (: *Jarek*), *Machnig* (: *Machnik*), *Melig* (: *Melik*), *Modrag* (: *Modrak*), *Peding* (: *Pedyn(e)k*), *Pikulig* (: *Pikulik*), *Stachnig* (: *Stachnik*), *Wasztag* (: *Wasztak*), *Wodalga* (: *Wodalka*);

– *w* : *f*, np. *Fandrigh* (: *Wędrych*), *Fank* (: *Wan(e)k*), *Fankowski* (: *Wankowski*), *Fenska* (: *Więcna*), *Fenske* (: *Więcna*), *Fergin* (: *Wargin*), *Finek* (: *Winek*), *Foch* (: *Woch*), *Kafka* (: *Kawka*), *Offrod* (: *Owrzod*), *Sfakowski* (: *Swakowski*), *i f* : *w*, np. *Stowrowski* (: *Stofrowski*);

– *p* : *b*, np. *Brokop* (: *Prokop*), *Koberek* (: *Koperek*), *i b* : *p*, np. *Lempka* (: *Lembka*), *Sopek* (: *Sobek*), *Szopierajczyk* (: *Sobierajczyk*), *Żopek* (: *Żobek*);

– z : s, np. *Barysa* (: *Baryza*), *Mrosek* (: *Mrozek*), *Pesala*, *Pesalla* (: *Pezała*), *Semruck* (: *Zamrok*), *Semruczynski* (: *Zamroczyński*), i s : z, np: *Jazder* (: *Jaster*), chociaż dodać należy, że oboczność *st* : *zt* znana jest też w polszczyźnie, por. ap. *glista* : *glizda*;

– t : d, np. *Mydka* (: *Mitka*), *Szpod* (: *Szpot*), i d : t, np. *Bintek* (: *Bindek*);

6) zastępowanie *ł* przez *l*, np.

Balk (: *Białek*), *Balobyczek* (: *Białobyczek*), *Bialas* (: *Białas*), *Bibola* (: *Bibola*), *Bigala* (: *Biegała*), *Blaziejewski* (: *Błaziejewski*), *Blugoski* (: *Bługowski*), *Bulka* (: *Bulka*), *Bügalcke* (: *Biegalek*), *Chlopkowski* (: *Chłopkowski*), *Hwalka* (: *Chwałka*), *Człapik* (: *Człapik*), *Domagala* (: *Domagala*), *Glupy* (: *Głupi*), *Golka* (: *Gołka*), *Golkowski* (: *Gołkowski*), *Komol* (: *Gomół*), *Grzymultowski* (: *Grzymultowski*), *Halacz* (: *Hałacz*), *Jagielowicz* (: *Jagielowicz*), *Klack* (: *Kłak*), *Klos* (: *Kłos*), *Kłosiński* (: *Kłosiński*), *Klyszek* (: *Kłyszek*), *Kolke* (: *Kołek*), *Kollodziej* (: *Kołodziej*), *Koziolek* (: *Koziołek*), *Kozielek* (: *Kozietek*), *Kukiela* (: *Kukiela*), *Labędz* (: *Łabędź*), *Laska* (: *Łaska*), *Loncki* (: *Łącki*), *Lenga* (: *Łęga*), *Lepicki* (: *Łepicki*), *Lisy* (: *Łysy*), *Lochowski* (: *Łochowski*), *Luka* (: *Łuka*), *Lysych* (: *Łysych*), *Malachowicz* (: *Małachowicz*), *Malek* (: *Małek*), *Maloch* (: *Małoch*), *Masel* (: *Maseł*), *Micław* (: *Myclaw*), *Młotek* (: *Młotek*), *Pachwal* (: *Pachwał*), *Paluczak* (: *Pałuczak*), *Pawelek* (: *Pawełek*), *Pawłowski* (: *Pawłowski*), *Pejal* (: *Pejał*), *Pesalla* (: *Pezała*), *Pezalka* (: *Pezałka*), *Pisale* (: *Pisała*), *Pizala* (: *Pyzała*), *Plachecki* (: *Płachecki*), *Placzkowski* (: *Płaczkowski*), *Plocienik* (: *Płociennik*), *Przybylla* (: *Przybyła*), *Przybilka*, *Przybylka* (: *Przybyłka*), *Raclaw* (: *Raclaw*), *Scholowitz* (: *Sołowicz*), *Slupik* (: *Ślupik*), *Spychala* (: *Spychała*), *Sulka* (: *Sulka*), *Sulkowski* (: *Sułkowski*), *Walach* (: *Wałach*), *Welnitz* (: *Welnic(z)*), *Włoszynski* (: *Włoszczyński*), *Zmilkowski* (: *Zmiłkowski*), *Żelczik* (: *Żelczyk*), *Żylczyk* (: *Żyłczyk*), *Żylka* (: *Żyłka*);

7) rozłożona pisownia (*en*, *em*, *om*, *on*) samogłosek nosowych, gdyż w języku niemieckim nie ma nosówek, np.

Gensk (: *Gęsk*), *Wenzel* (: *Węcł*), *Zengelewski* (: *Ciękielewski*), *Zenkiel* (: *Cięgiel*);

8) substytucja niektórych spółgłosek polskich przez bliskie im artykularyjnie spółgłoski niemieckie:

– *rz* przez *r*, np. *Griebe* (: *Grzyb*), *Grymek* (: *Grzymek*), *Greske* (: *Grzesiek*), *Greskiewicz* (: *Grześkiewicz*), *Prebendowski* (: *Przebędowski*), *Priba* (: *Przyba*), *Wrzeszcz* (: *Wrzeszcz*), *Wrzeszka* (: *Wrzeszczka*), *Zagrebski* (: *Zagrzebski*);

– *cz* odczytywane jest przez Niemców jako *c* i zapisywane pod wpływem grafii niemieckiej jako *z* lub *tz*, np. *Boritzka* (: *Boryczka*), *Dobranz*

(: *Dobracz*), *Kumitz* (: *Kumicz*), *Kutzma* (: *Kuczma*), *Lewitz* (: *Lewicz*), *Totz* (: *Tocz*);

– *c* zastępowane jest przez *t*, np. *Teslaw*, *Teclaw*, *Teclaw*, *Tetzlaff* (: *Cieślaw*), *Teske* (: *Cieszka*), *Tesma* (: *Cieszma*), *Tesmer* (: *Cieszmir*);

– polskie *s* i *ś* bywa odczytywane i zapisywane przez Niemców jako *z*, np: *Zemek* (: *Siemek*), *Zulek* (: *Sulek*), *Zulka* (: *Sulka*), *Zühlke* (: *Sylek*), *Zylka* (: *Sylka*), lub jako *sz* i zapisywane pod wpływem niemieckiej grafii jako *sch*, np. *Norischkewicz* (: *Noryskiewicz*), *Schikora* (: *Sikora*), *Scholowitz* (: *Sołowicz*), *Waschelewski* (: *Wasielewski*).

Odrębną grafia i ortografią tłumaczyć też można odczytywanie polskiego *-ie-* z niemiecka jako *-i-*, w wyniku czego powstały formy: *Bigala* (: *Biegała*), *Bigalski* (: *Biegalski*), *Bigalek* (: *Biegalek*), *Bilecki* (: *Bielecki*), *Biliński* (: *Bieleński*), *Killa* (: *Kiela*), *Pikarski* (: *Piekarski*), *Sida* (: *Sieda*), i odwrotnie, zapisywanie polskiego *-i-* pod wpływem niemieckim jako *-ie-*: *Biebola* (: *Bibola*), *Liesak* (: *Lisak*).

Niemczenie nazwisk polskich za pomocą grafii zauważyć też można w nazwach osobowych, gdzie:

– polskie *c* zastępowane jest niemieckim *tz* lub *z*, np. *Beltz*, *Belz* (: *Bielec*), *Boboltz* (: *Bobolc*), *Butz* (: *Buc*), *Buschatz* (: *Buszac*), *Gatza* (: *Gaca*), *Goltz* (: *Golc*), *Janoitz* (: *Janojc*), *Kubatzki* (: *Kubacki*), *Kutz* (: *Kuc*), *Lawrennz*, *Lawrentz* (: *Lawrenc*), *Lentz* (: *Lenc*), *Matz* (: *Mac*), *Maczkoitz* (: *Maczkojc*), *Nytz* (: *Nic*), *Ratz* (: *Rac*), *Rezlaw* (: *Raclaw*), *Retzki* (: *Recki*), *Rutz* (: *Ruc*), *Rietz* (: *Ryc*), *Siwitzki* (: *Siwicki*), *Wacholtz* (: *Wacholc*), w nazwiskach: *Smuz* (: *Smuć*), *Zengelewski* (: *Ciękielewski*), *Zenkiel* (: *Ciękiel*) nie zaznaczono miękkości i *c* zastąpiono *z*;

– polskie *sz* zapisywane jest jako *sch*, np. *Bartosch* (: *Bartosz*), *Bedscha* (: *Bedsza*), *Busch* (: *Busz*), *Buschatz* (: *Buszac*), *Dasch* (: *Dasz*), *Dorsch* (: *Dorsz*), *Duschinski* (: *Duszyński*), *Gaschke* (: *Gaszka*), *Gerschon* (: *Gerszon*), *Kisch* (: *Kisz*), *Moschal* (: *Moszal*), *Pischka* (: *Pyszka*), *Scheg* (: *Szek*), *Schott* (: *Szot*), *Schukay* (: *Szukaj*), *Schych* (: *Szych*), *Schyszor* (: *Szyszor*), *Schweda* (: *Szweda*), *Teschke* (: *Cieszka*);

– polskie *d* zapisywane jest jako *dt*, np. *Radtke* (: *Radek*);

– polskie *w* zapisywane jest jako *v*, np. *Levin* (: *Lewin*);

– polskie *e* zapisywane jest jako *oe*, np. *Boelke* (: *Belka*), *Doebek* (: *Debek*), lub *ae*, np. *Raen* (: *Ren*), natomiast *o* jako *oe*, np. *Loer* (: *Lor*).

W zakresie germanizacji leksykalnej istnieje kilka nazwisk, które mogły być tłumaczeniami na język niemiecki, jednak w zasobie źródłowym brak na to jednoznacznego potwierdzenia. Mówiąc o germanizacji leksykalnej, mam na myśli te nazwiska, które były pierwotnie leksemami

polskimi lub słowiańskimi i z czasem mogły zostać przetłumaczone na język niemiecki. Mogłyby to być zatem nazwiska takie, jak: *Müller* (por. odnotowaną w materiale źródłowym n.o. *Młynarz*), *Katz* (por. n.o. *Kot*), *König* (por. n.o. *Król*), *Krüger* (por. n.o. *Karczmarz*), *Kuckuck* (zapisane z polonizacją fonetyczno-graficzną jako *Kukuk*, por. też n.o. *Kukawka*), *Schneider* (por. n.o. *Krawiec*), *Schmidt* (por. n.o. *Kowal*), *Timmermann* (zapisane z polonizacją fonetyczno-graficzną jako *Tymerman*, por. n.o. *Cieśla*).

Przedstawiona problematyka jest próbą ukazania różnorodnych zjawisk językowych składających się na proces niemczenia polskich nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic. Germanizacja nazwisk polskich na terenie ziemi złotowskiej związana była ściśle z kwestią stosunków polsko-niemieckich⁵. Już po pierwszym rozbiore Polski Złotowskie zostało zajęte przez państwo pruskie, a w granice Polski powróciło dopiero po 1945 r. Prowadzona na tym terenie akcja germanizacyjna, wzmożony napływ ludności niemieckiej, a także pruska reforma administracyjna (jej wynikiem było wcielenie Krajny do nowo utworzonego obwodu nadnoteckiego – *Netzdistrikt*) i w konsekwencji obsadzenie urzędów administracyjnych Niemcami sprowadzonymi z Prus wpłynęły również na silniejsze oddziaływanie niemczyzny na polskie nazwy osobowe. Współzycie obu narodów: niemieckiego i polskiego znalazło odbicie w oddziaływaniu jednego języka na drugi, stąd niemczenie polskich nazwisk, ale także towarzysząca temu procesowi polonizacja niemieckiego nazewnictwa osobowego (por. Sudakiewicz 2003a: 169-171).

Bibliografia

- Biolik M., 1997: *Germanizacja nazwisk polskich mieszkańców okolic Węgorze-wa w latach 1653-1853*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Językoznawcze” z. 1, Olsztyn, s. 2-19.
- Borek H., 1960: *Nazwiska Ślązaków*, Opole.
- Borek H., Szumska U., 1976: *Nazwiska mieszkańców Bytomia*, Warszawa – Wrocław.
- Breza E., 1978: *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk.
- Breza E., 1981: *Sposoby germanizacji antroponimów polskich na Pomorzu*, [w:] *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanych. Księga referatów z Między-*

⁵ Zagadnienie stosunków polsko-niemieckich na omawianym terenie było już kilkakrotnie przedmiotem prac historyków niemieckich i polskich, zob. chociażby: Szafran 1961, Popielas-Szultka, Szultka 1974, *Ziemia* 1969, Krajna-Wielatowski 1928, Goerke 1918, Schmidt 1867.

- narodowej Konferencji Onomastycznej w Gdańsku*, Wrocław – Warszawa – Kraków, s. 107-115.
- Breza E., 1986: *Germanizacja i polonizacja przedstawionych przydomków*, [w:] *Przydomki szlachty pomorskiej*, Gdańsk, s. 303-317.
- Breza E., 2000-2004: *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, t. I-III, Gdańsk.
- Breza E., 2001a: *Niemcząca funkcja członu -man w nazwiskach polskich*, [w:] *Złota księga. Ścieżkami współczesnego literaturoznawstwa i językoznawstwa*, red. S. Gajda, Opole, s. 33-41.
- Breza E., 2001b: *Polskie nazwiska z członem -man*, „Rocznik Slawistyczny” 52, s. 75-96.
- Bubak J. 1970-1971: *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego*, t. I-II, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Czopek-Kopciuch, B., 2004: *Nazwiska polskie w Zagłębiu Ruhry*, Kraków.
- Goerke O., 1918: *Der Kreis Flatow*, Flatow.
- Górniewicz H., 1981: *Klasyfikacja zapożyczonych nazw własnych*, [w:] *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanych. Księga referatów z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej*, Gdańsk, s. 35-44.
- Górniewicz H., 1992: *Słownik nazwisk mieszkańców Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk.
- Krajna-Wielatowski A. (A. Jasiak), 1928: *Ziemia złotowska*, Poznań.
- Kreja B., 1967: *Zniemczone formy nazwisk polskich na Pomorzu*, „Pomorze Gdańskie”, nr 4: *Literatura i język*, Gdańsk, s. 172-202.
- Mossakowska B., 1993: *Nazwiska mieszkańców Komornictwa Olsztyńskiego*, Gdańsk.
- Popielas-Szultka B., Szultka Z., 1974: *Dzieje Zakrzewa*, Koszalin.
- Rospond S., 1976: *Słownik nazwisk śląskich*, cz. 1-2, Opole.
- Rymut K., 1999, 2001: *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. I-II, Kraków.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, 1995-2004, red. A. Cieplikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 1-7, Kraków.
- Schmidt F.W.F., 1867: *Der Kreis Flatow*, Tohrn.
- Szafran P., 1961: *Osadnictwo historycznej Krajny*, Gdańsk.
- Sudakiewicz L.B., 2003a: *Polonizacja niemieckich nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. II Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, Dygowo – Szczecin, s. 169-171.
- Sudakiewicz L.B., 2003b: *Słownik nazwisk mieszkańców Złotowa i okolic*, [w:] *teżże, Nazwiska mieszkańców Złotowa i okolic od II połowy XVI do II połowy XIX wieku*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. E. Brezy (maszynopis).
- Ziemia*, 1969: *Ziemia złotowska*, red. W. Wrzesiński, Gdańsk.

The ways of Germanisation of the surnames of the inhabitants of Złotów and the surrounding areas

Summary

The problems which are shown in the article are an attempt to show varied language phenomena which influenced the process of Germanisation of the Polish surnames of the inhabitants of Złotów (situated not far from Piła) and the surrounding areas. The definition of the surrounding areas concerns 26 villages which together with the town of Złotów constituted the two oldest, neighboring parishes: Złotów parish and Zakrzewo parish. The anthroponimic material used in this article comes from "The Dictionary of the surnames of the inhabitants of Złotów and its surroundings," which contains 3605 items. The dictionary is based on the authentications taken from hand – written and printed sources comprising the period from the second half of 16th century to the first half of 19th century. The analysis of the collected source documents made it possible to notice and distinguish linguistic phenomena characteristic for the area in question. Discussing the ways of Germanisation of the surnames of the inhabitants of Złotów and the surrounding areas deals with the rules of making Polish – German hybrid structures and other phenomena connected with the process of morphological, phonetic-graphical, and lexical Germanisation. The linguistic issues presented in the article are illustrated with the anthroponimic material derived from the source documents.

Lidia B. Sudakiewicz, dr nauk humanistycznych, językoznawca, ukończyła filologię polską w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Słupsku, pracę doktorską obroniła na Uniwersytecie Gdańskim (promotor: prof. Edward Breza). Pracuje w Zakładzie Komunikacji Społecznej w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Politechniki Koszalińskiej oraz w Zespole Kolegiów Nauczycielskich w Koszalinie. Interesuje się onomastyką oraz historią Pomorza i Krajny. Jest autorką cyklu artykułów z zakresu antroponimii krajniackiej. Systematycznie uczestniczy w międzynarodowych konferencjach naukowych poświęconych dziejom wsi pomorskich.